

JIRSKA VAN HOOIJDONK

IS DE BIJBEL ECHT GEBEURD?

Alternatief voor een alles-echt-gebeurd-geloof

Is de Bijbel echt gebeurd?

Een eerlijk en doordacht boek voor wie worstelt met historische vragen rond de Bijbel en toch het verlangen houdt haar als geloofsboek te blijven lezen. Met tal van voorbeelden laat de auteur zien hoe de spanning tussen geschiedenis en geloof niet hoeft te worden opgelost, maar vruchtbaar kan worden uitgehouden.

Dr. Almatine Leene, predikant, schrijver, docent en Theoloog des Vaderlands in 2021

Voor lezers die niet uit de voeten kunnen met een alles-of-niets geloof en moeilijke vragen bij het lezen van de Bijbel niet uit de weg willen gaan. Dit boek onderzoekt eerlijk en moedig de soms moeizame verhouding tussen geloof en geschiedwetenschap, zonder te vluchten in geruststellende maar al te gemakkelijke antwoorden.

Prof. dr. Arie Zwiep, Vrije Universiteit, Amsterdam

Dit zeer boeiende en toegankelijke onderzoek betoogt op uitdagende en bekwame wijze dat bijbelse geschiedenis altijd geïnterpreteerde geschiedenis is en onthult door haar verschillende literaire genres het mysterie en de schoonheid van Jezus.

Prof. dr. Ronald T. Michener, Hoofd Afdeling Systematische Theologie, Evangelische Theologische Faculteit, Leuven

Is de Bijbel echt gebeurd?

Alternatief voor een alles-echt-gebeurd-geloof

Jirska van Hooijdonk

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

Bijbelteksten zijn geciteerd uit de Nieuwe Bijbelvertaling 2021,
© 2021 Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap

Ontwerp omslag: Peter Kortleve / shortlife.nl
Lay-out binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 435 4408 5
ISBN 978 90 435 4409 2 (e-book)
NUR 700
www.kokboekencentrum.nl

© 2026 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining zijn niet toegestaan.

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Voor Liane, Gert, Laura, Rick, Peter,
de moedige mensen van het Gorcums Godoverleg,
waar alles mocht omvallen en alles mocht blijven staan.

*What has been seen cannot be unseen,
what has been learned cannot be unknown.*
Gevleugeld gezegde – herkomst onbekend

Inhoud

Woord vooraf	11
Anno mundi	15
Deel 1. De Bijbel werkt niet als geschiedenis	21
1. Moeilijk doen over bijbelse geschiedenis	23
2. Het onbereikbare verleden	31
3. De gelaagde tekst	41
4. De geïnterpreteerde werkelijkheid	48
5. De fictieve tekst	60
Deel 2. Een antieke vreemdheid	69
1. Antieke geschiedenissen	71
2. Op bezoek bij de archivaris	81
3. Vintage Scripture	94
Deel 3. En God dan?	107
1. God past niet in de geschiedenis	109
2. God, vertaald en verbeeld	120
3. God, verteld	126
4. Nunc stans	133
5. Op velerlei wijzen	145
Deel 4. Ná een alles-echt-gebeurd-geloof	157
1. Wij zijn <i>hier</i> , wij zijn <i>nu</i>	159
2. Opnieuw naïef	171
3. De Bijbel lezen in jouw <i>hier</i> en <i>nu</i>	183
4. Jezus altijd <i>nu</i>	195
Literatuur	205
Noten	211

Woord vooraf

Het kantelen van een overtuiging is een verontrustende en tegelijkertijd verrijkende ervaring. Mijn kantelpunt diende zich aan tijdens de voorbereiding van een les die ik gaf over het bijbelboek Handelingen. Ik was uit mijn studie theologie gerold met een breed oecumenisch scala aan nieuwe inzichten, en toch met een stevige focus op de interpretatie van de Bijbel vanuit de historische context. En zo werd ik docent en leerde ik studenten en cursisten dat vooral de kennis over de geschiedenis achter de Bijbel een goede interpretatie oplevert, waar je ook iets mee kunt in het heden. Wel moest ik toegeven dat je de Bijbel niet altijd kunt toepassen, omdat de werkelijkheid van toen vaak zo anders is dan wij nu kennen of kunnen meemaken – zoals dat mensen bijna duizend jaar oud worden, of dat God bepaalt dat een land aan een volk is toebedeeld, of dat je kunt overleggen met demonen. In zo'n geval concludeerde ik dat we de dingen die we niet herkennen toch maar in de geschiedenis moeten achterlaten. Omdat we er niet bij kunnen, niet omdat de weergave van de geschiedenis zelf problematisch zou zijn. En dat was oké. Maar in de voorbereiding van mijn les over het boek Handelingen stuitte ik op het verhaal over Ananias en zijn vrouw Saffira. Zij vonden beiden de dood vanwege het vergriep dat zij hun geld wel aan de gemeenschap hadden gegeven, maar een deel van hun bezittingen voor zichzelf hadden gehouden en dit niet aan de leiders van de gemeente hadden verteld. Het verhaal suggereert dat hun dood werd goedgekeurd door de apostel Petrus en gebeurde onder de leiding van de heilige Geest (Hand. 5:1-11). Op dat moment

gebeurde er iets nieuws met me: ik merkte mezelf op. Het verhaal stond me ruimschoots tegen. En ik besloot dit niet meer weg te redeneren of goed te praten. Deze gewelddadige vorm van gemeenschapscommunisme in de naam van God leek me veel te ver gaan.

Op de een of andere manier had ik de vraag nog nooit durven stellen: hoe beleef ik dit eigenlijk? Mijn overtuiging dat alles in de Bijbel *echt* en *goed* moest zijn, had mij in de weg gezeten. Ik had mijn eigen beleving weggedrukt. Ik had van buiten naar binnen gewerkt en was mezelf voorbijgelopen. Het lezen en uitleggen van de Bijbel had een cognitieve dissonantie opgeleverd: overtuiging en beleving matchten niet lekker. Ik kreeg het steeds vaker benauwd bij meer letterlijke of dogmatische uitleggingen van de bijbelverhalen, zeker wanneer dit hardvochtigheid naar mensen tot gevolg had 'omdat God het wil'. Nu ging er een ruimte open waar meer warmte kon stromen, naar anderen én naar mezelf. De cognitieve dissonantie van de orthodoxie werd opgeheven. De absolute aanspraak van de Bijbel maakte plaats voor een dialoog: een gesprek tussen de tekst en mezelf. De eerste stap op weg naar een nieuwe overtuiging was dus: zelf mee mogen doen. Het oordeel over de tekst – alles moet echt en goed zijn – mogen opschorten en de beleving meer de ruimte geven, welke dat op dat moment ook was. Hierin ontstond een verbinding met de verhalen in de Bijbel die nieuw was en op een prettige manier spannend. Er kon weer geloof stromen, omdat er speelsheid ontstond. Niet meer hoefde alles wat ik las en uit ging leggen aan verwachtingen te voldoen die al vaststonden. Het geloof mocht van mij worden zoals het bij me past: diffuus, complex en rafelig aan de randen.

Ook kwam er ruimte voor een – zo denk ik nu – meer realistische visie op de Bijbel. Ik moest iets loslaten om weer verder op ontdekkingsstocht te kunnen; namelijk het idee dat alles wat in de Bijbel staat historisch is, dus echt precies

zo is gebeurd. Het onderzoek naar de historische contexten van de Bijbel bracht mij terug naar een oude liefde: de geschiedschrijving. De geschiedschrijving stelt lastige vragen aan de theologie, vragen die niet overal evenveel ruimte krijgen om gesteld te mogen worden. ‘Historisch’ staat regelmatig gelijk aan ‘kritisch’ en je kunt historisch-kritische analyses maar beter buiten de theologie houden, anders kom je in de vrijzinnigheid (lees: afvalligheid) terecht. Dit alles leek me een behoefte aan zelfbescherming en dus een teken van zwakte. Ik begon me te verdiepen in de bijbelwetenschappen. Tegelijk was ik gegrepen door de filosofische hermeneutiek van Paul Ricoeur, een filosoof én protestants christen die de historische kritiek heeft omarmd, juist om een weg te banen voor moderne mensen om opnieuw door de Bijbel te worden aangesproken. Ricoeur leerde me dat er wél een begaanbare weg bestond voor mensen die ook – of juist – erkenning willen geven aan het feit dat ze leven in een cultureel landschap dat gevormd is door achterdocht ten opzichte van wat aan de oppervlakte zichtbaar is. Verder leek het me helpend om als theoloog en docent verder te komen richting de praktijk van het bijbellezen en vond ik handvatten in de fenomenologie van Maurice Merleau-Ponty. Ik weet nog lang niet genoeg van alles wat deze filosofen aanreiken en van wat er nog meer te vinden is; toch maak ik dat wat ik heb geleerd in dit boek toegankelijk, omdat ik denk dat worstelaars zoals ik er verder mee kunnen komen. Wat ik in ieder geval weet: het meer betrekken van andere wetenschappen dan de theologie – geschiedschrijving en filosofie – heeft mij een meer robuuste visie op de Bijbel opgeleverd. Een visie die minder cognitieve dissonantie oplevert.

Overtuigingen worden gedragen door gemeenschappen. Wanneer je merkt dat een overtuiging je in de weg zit en je de noodzaak voelt om je een beetje los te wurmen, dan heb je te maken met anderen die zich daartoe verhouden.

Ik ben onderdeel van een gemeenschap van theologen en bijbeluitleggers die voortdurend in beweging zijn om God, de Bijbel en onszelf een plek te geven in het bestaan. Dat is voor velen ook urgent en daarmee kwetsbaar. Een boek schrijven over de vraag of alles in de Bijbel echt gebeurd is, betekent niet dat ik vind dat iedereen mee zou moeten maken wat ik schrijf. Het boek is bedoeld voor wie het kan gebruiken. Om nieuwe perspectieven te kunnen ontdekken, moest ik mezelf vrijmaken van verwachtingen die ik niet langer kon waarmaken. Ik moest bereid zijn te verliezen – om tot de ontdekking te komen dat ik er nog ben en dat ze er nog zijn: familie, vrienden, collega's. Met elkaar zijn we een bont gezelschap, van confessioneel tot radicaal theologisch, van atheïstisch tot charismatisch, van weifelend aan de rand tot ver op de troepen vooruit. Maar we zijn er en we trotseren de moeite die het kost om verschillend te denken, de pijn soms ook van het verlies van verbinding. Ik koester de vrijheid om verschillend te zijn, de genegenheid die daar bovenuit stijgt en het vertrouwen dat God dat alles wel zal kunnen omvatten (al weet ik niet hoe). In dit kader dank ik de collega's en vrienden die in hun overvolle bestaan ruimte maakten om dit boek mee te lezen en van gegronde feedback te voorzien: Metta Wierenga, Evert Leeftang, Peter Snoek en Anton Rolfes. Dank voor jullie eerlijke feedback! Jullie hebben niet alleen als voorproevers gediend, maar wezen ook deskundig aan wat in het recept nog niet in voldoende mate was toegevoegd of nog niet goed in balans was. Ook dank ik uitgever Peter Gorter voor zijn vertrouwen en bemoedigende begeleiding. Niels, Jana, Siem en Otte dank ik voor hun onvoorwaardelijke en onmisbare support bij alles wat ik onderneem.

Anno mundi

Ik vond hem zo'n tien jaar geleden ergens op een rommelmarkt: *De chronologie van de wereldgeschiedenis*.¹ Het is een dun, kartonnen boek, ongeveer vijftig bij dertig centimeter groot. De zware bladzijden kun je niet omslaan, maar uitvouwen. Wanneer je alles uitgevouwen hebt, heb je overzicht over zo'n vierenhalve meter geschiedenis, vormgegeven in een prachtig getekende tijdlijn met bijbehorende tekst en afbeeldingen. Dat uitvouwen deed ik niet vaak, er was in de tussentijd genoeg te onderzoeken in academisch werk, in boeken die vragen stellen en theorieën uitproberen. *De chronologie van de wereldgeschiedenis* stond meestal veel te groot te wezen in mijn boekenkast, apart van de boeken die er wel netjes in pasten. Mijn fascinatie voor de tijdlijn begon eigenlijk pas toen ik gaandeweg mijn loopbaan begon te twijfelen aan het verhaal dat er impliciet mee wordt verteld. De tijdlijn begint links 'in den beginne', bij Adam en Eva. Het is een horizontaal getekende boomstam, waar al snel de stammen van Kaïn en Abel uit ontspruiten en na 170 jaar ook de derde zoon Set, terwijl ondertussen de tak van Kaïn ontspruit uit Henoch, de eerste kleinzoon, die vervolgens weer vertakt in zijn kinderen. Zo ook gaat het verder na Set, met steeds weer nieuwe takken aan de boom van de mensheid: Enos, Kenan, Mahalalel, Jered, Henoch, Methuselach, Lamech, Noach... We zijn dan inmiddels duizend jaar verder. Omdat de tijdlijn absoluut is weergegeven, met voor ieder decennium dezelfde afstand, strekken de levens van Adam en zijn langlevende nageslacht zich uit als langgerekte boomslierten over de vouwen van de pagina's. Bij de

zondvloed houden de bestaande lijnen op te bestaan. Vanaf dat moment worden de levenslijnen korter en beginnen andere geschiedenissen zich onder de tijdlijn te ontvouwen: die van de Feniciërs, de Egyptenaren, de Chaldeeën, de Grieken en de Chinezen.

Het verhaal dat *De chronologie van de wereldgeschiedenis* vertelt, is dat het verslag uit Genesis over de schepping van de aarde en de oeroude patriarchen het begin is van de geschiedenis van de wereld. In dit verhaal is het begin van het bestaan van de volken, ándere dan de afstammelingen van Noach, pas mogelijk na de zondvloed. Met gevoel voor symboliek ontspruiten de takken van deze volken vanuit de toren van Babel, oftewel de *toren van de tongen*, zoals Nebukadnessar hem genoemd zou hebben. Kortom: alles wat er te vertellen is over de geschiedenis van de toenmalige wereld, is ingepast in het verhaal dat in Genesis wordt verteld. Verder is de boomstam vertakt tot aan Jezus, zodat Jezus de daadwerkelijke afstamming wordt van Adam (de Zoon van God, zoals Lucas vermeldt; Luc. 3:23-38). Intrigerend is ook de datering, precies weergegeven in eenheden van tientallen jaren. Het idee is: we kunnen de geschiedenis van de Bijbel dateren en inpassen in een tijdlijn, met een onderverdeling in eeuwen (een onderverdeling die pas in de middeleeuwen gangbaar werd). Het is échte geschiedenis, die uitmondt in onze recente geschiedenis, met Breznjev en Nelson Mandela en koningin Beatrix aan het einde, helemaal rechts. We kunnen de geschiedenis van de oudheid naast de geschiedenis van Abraham zetten, of naast die van Mozes.

De boomstam van de chronologie begint *anno mundi*, dat wil zeggen: in het jaar van de schepping. Het getal dat gegeven wordt is 4004 voor Christus. De verantwoording van de gegeven jaartallen is het 'chronologische systeem' van de aartsbisschop James Ussher, die in de zeventiende eeuw beroemd werd om zijn berekening van de ouderdom van de wereld op basis van de Bijbel en volgens wie de schepping

IS DE BIJBEL ECHT GEBEURD? EN ZO NIET, WAT DAN?

In dit boek legt theoloog en historica Jirska van Hooijdonk uit dat de Bijbel zelf geen aanleiding geeft om te denken dat we alles moeten lezen als geschiedenis. De verhalen en mythes onthullen dat de bijbelse werkelijkheid veel meer lagen kent dan alleen de historische. Van Hooijdonk laat vervolgens zien hoe je ook na een alles-echt-gebeurd-geloof aangehaakt kan blijven bij deze werkelijkheid. Een intrigerend boek dat uitnodigt om ruimte te maken voor de historische wetenschap én voor de geloofs-ervaring in het hier-en-nu.

“Een eerlijk en doordacht boek voor wie worstelt met historische vragen rond de Bijbel en toch het verlangen houdt haar als geloofsboek te blijven lezen.”

DR. ALMATINE LEENE, predikant, schrijver, docent
en Theoloog des Vaderlands 2021

“Voor lezers die niet uit de voeten kunnen met een alles-of-niets geloof en moeilijke vragen bij het lezen van de Bijbel niet uit de weg willen gaan.”

PROF. DR. ARIE ZWIEP, Vrije Universiteit, Amsterdam

“Dit zeer boeiende en toegankelijke onderzoek betoogt op uitdagende en bekwame wijze dat bijbelse geschiedenis altijd geïnterpreteerde geschiedenis is.”

PROF. DR. RONALD T. MICHENER, hoofd afdeling Systematische Theologie,
Evangelische Theologische Faculteit, Leuven

Jirska van Hooijdonk is theoloog, historica en docent Bijbelwetenschappen, Hermeneutiek, Exegese en Ethiek binnen het hoger onderwijs. Ze werkt daarnaast als systemisch (team)coach.

9 789043 544085

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 435 4408 5
NUR 700